

A MAGYAR TENGER GYÜMÖLCSEI

LAKI MIHÁLY

Az első után alig egy évvel megjelent az újabb *Polip*-kötet. Nemcsak a borító, a tipográfia, de a könyv tárgya is hasonlít az első kötetéhez. Kutatók, szakértők, sajtómunkások laza csoportosulása folyamatosan figyeli, elemzi a híres 2010-es fülkefor-

radalom utáni társadalmi-gazdasági folyamatokat, fejleményeket, és az eredményeit megosztja az érdeklődő közvéleménnyel. A vállalkozás körül törzsgárda formálódik: a húsz neves szerző közül hatan már az előző kötetben is szerepeltek. A köteteket szerző, szerkesztő, a bevezető tanulmányt író Magyar Bálint a sorozattól a kritikai nyilvánosság bővülését, az ellenállás nyelvének megteremtését és elterjedését is reméli. E két kezdeményezés jelentős politikai és szociokulturális fejlemény – recenziókban azonban ezekkel nem foglalkozunk. Maradunk a társadalomtudományi elemzés és leírás bemutatásánál és értékelésénél.

A két kötet szerkezete is hasonló. Itt is előbb Magyar Bálint elméleti (mezoelméleti) tanulmányát (korábbi tanulmányának továbbfejlesztett változatát) olvashatjuk a posztkommunista magyar maffiaállam működéséről. Ezt követi a gazdaság, a társadalom, az intézmény- és jogrendszer egyes területeinek, ágazatainak állapotát, fejlődési tendenciáit elemző tizenkilenc tanulmány. Magyar Bálint feltételezi, hogy aki elméletével, fogalomrendszerének tanulásával kezdi az olvasást, könnyebben eligazodik a tények, folyamatok sűrűjében. A recenzens megfordítja a sorrendet: előbb a leíró, tényfeltáró szövegeket tekintjük át. Ezt követően igyekszünk értékelni a posztkommunista maffiaállam elméleti konstrukcióját.

A *Polip* szerzői nem dolgoztak egységes kutatási terv, hipotézis alapján, ezért fontos – az olvasónak fontos – területek kimaradhattak a kötetből. A megfigyelések és elemzések tárgya lehet a magyar gazdaság, társadalom vagy egyik alrendszere, ágazata, egy szabályozási egység vagy esemény, de nagy beruházási projektről, egy nagyváros hatalmi viszonyairól is érdekes tanulmányokat olvashatunk.

A sokféle módszertani apparátussal készült, eltérő bizonyító erejű tanulmányok túlnyomó része ismétli, megerősíti a *Polip* Nr 1. tanulmányaiban olvasottakat: másfél év a társadalmi folyamatok elemzői számára inkább *time-lag* (késleltetési idő), a trendfordulatok vagy -folytatódások kimutatására nem elegendő. *Jelentősen megváltozott azonban a kontextus:* az első *Polip*-kötet tanulmányai a 2014-es országos választások előtt, a másodiké pedig utána íródtak. Az elemző – és a recenzens – korábban gondolhatta, hogy a 2010-es választás elsöprő tiltakozás volt az előző nyolc évben kormányon levőkkel szemben, ám 2014-ben

Magyar polip
A posztkommunista maffiaállam 2.
Szerkesztette és az előszót írta:
Magyar Bálint
Noran Libro, Bp., 439 oldal,
3990 Ft

visszaáll a politikai váltógazdaság, legalábbis a győztesnek nem lesz kétharmados többsége. Nem így történt: ezt a választást, az európai parlamenti, majd az önkormányzati választásokat a Fidesz–KDNP hatalmas fölényrel megnyerte.¹

„Folytatjuk!” – hirdették nagy hangon a nyertesek, és a tanulmányoknak a választások utáni fejleményeket bemutató fejezetei nem cáfolják, hanem erősítik ezt az ígéretet. A tényleges és a tervezett változásokat egyre kisebb valószínűséggel minősíthetjük kitérőnek, nem ismétlődő társadalmi-gazdasági jelenségnek. A szerzők, és főként Magyar Bálint elsősorban trendeket keresnek és vélnek találni.

ÚJRAGONDOLT KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A szerzők egy része nemcsak más kutatási terv keretében, de a Magyar Bálintétól eltérő fogalmi rendszerben készült korábbi munkássága eredményeit osztja meg az olvasóval. *Ők többnyire újraértelmezik kutatási eredményeiket.*

Ebbe a körbe tartozik a *Hogyan fosztotta ki a maffiaállam a társadalmat?* című tanulmány, amelyben Krémer Balázs kimutatja, hogy az elszegényedő középrétegek és a leggazdagabbak között növekszenek a jövedelmi különbségek (183. old.). Fontos állítása, hogy „a Fidesz-kormány a válság terheitől megkímélte a legfelső rétegeket, benne a saját maffiaklientúráját, és a terheket a társadalom többségét kitevő alsóbb és középrétegekre terelte” (207. old.). A nemzetközi összehasonlításából kiderül, hogy az OECD-n belül „[c]sak Magyarországon csökkentek a szociális kiadások” (uo.). Továbbá „Magyarországon a lakosság jóléti veszteségeit, anyagi biztonságának elvesztését nem a globális válság, hanem a szuverén magyar kormány okozta”. Így Krémer. Az már az eredményeinek újraértelmezése, hogy mindez tudatos döntések következménye volt, lévén „[a] középosztály, a középrétegek elgyengítése, egzisztenciálisan kiszolgáltatottá tétele a maffiakormányzás alapvető feltétele” (201. old.).

A Fidesz-kormány által vezényelt központosítás az önkormányzatok és a központi hatalom viszonyát is jelentősen átalakította.² Hegedűs József és Péteri Gábor tanulmányából (*A helyi önkormányzatok államosítása*) megtudjuk, hogy „[a] valódi stratégia lényege az önkormányzatok döntési autonómiájának, feladatainak

¹ ■ A baloldal választási vereségének előzményeit és összevetőit Ripp Zoltán írja le és elemzi a kötetben (*Ellenzék a maffiaállam ellenzéke*, 97–128. old.)

² ■ Először Kornai János elemezte a központosítást a Fidesz-kormány alatt, vö. Kornai János: *Központosítás és kapitalista piacgazdaság. Népszabadság*, 2012. január 28.

szükítése volt” (335. old.). A több lépcsőben végrehajtott folyamat meghatározó eleme az önkormányzati hitelek központi átvállalása volt a 2014-es választások előtt. A települési önkormányzati adóssághozzájárulás

„csak az önkormányzati vezetés felelősségérzetét csökkentette. Két évtizednyi viszonylag szigorú adósságrendezési szabályozás után a hitelek elengedése szétzilálta a rendszer alapjait. Legitimálta a felelőtlen döntéseket, és egyúttal természetesnek tekintette, hogy a jövőben minden problémát meg lehet oldani.” (341. old.)

És a központ nem maradt tétlen. Levette a döntés-előkészítés és a mérlegelés terheit az önkormányzatokról: „A helyi önkormányzati hitelfelvétel – az európai uniós programokhoz kapcsolódó, a likvid és a kis összegű hitelek kivételével – központi engedélyhez kötötté vált.” (342. old.)

A civil társadalomnak – ahogyan tanulmányában Nagy C. Ádám nevezi – a többlépcsős domesztikálása is folytatódott a 2014-es választások után. „Ennek első lépcsője a finanszírozás központosítása és a helytartó kontrollja. Ez a módszer a legtöbb civil szervezetnél célt ér, hiszen azok leginkább nem a politikai állásfoglalásban, hanem az adott szervezeti cél megvalósításában érdekeltek, így – értve a helytartói szóból: pénzből vagy annak ígéretéből (lásd: várólisták) – nem emelnek szót a működés ezen mechanizmusa ellen. Ha a finanszírozási kényszer nem ér célt, az állam a rendelkezésére álló média eszköztárat veti be (például a Milla, vagy más, az ellenzékhez köthető szervezetek ellen stb.). Ez esetben már valóban csak azok a szervezetek nem hátrálnak meg, amelyek a hagyományos részvétel–szolgáltatások–kontroll hármas civil társadalmi feladata közül az állami hatalom kontrolljának az ethoszát igyekeznek beteljesíteni. S ha ez sem ér célt, az állam közhatalmi eszközeit használja fel (lásd az NCTA esete: ügyészség, KEHI, rendőrség stb.) a kormányzati akarat érvényesítése érdekében.” (140. old.)

Az Orbán-kormány médiapolitikája sem módosult a választások után. Vásárhelyi Mária tanulmányából megtudjuk, hogy „[a] közéleti-politikai kérdésekkel is foglalkozó média több mint 90 százaléka közvetlenül vagy közvetve a kormánypárthoz köthető tulajdonosok kezében van” (413. old.). Ám mindez nem csökkentette a kormány befolyásszerző aktivitását. „Még meg sem alakult az új kormány, még ki sem nevezték az új jogszabályok alkotásáért felelős minisztert”, már ott volt a parlament előtt a reklámadóról szóló jogszabálytervezet. Vásárhelyi szerint nem csupán az egyik nagy tévétársaság megregulázása volt a cél. Ez az adó

„egyszerre kívánja a még viszonylag független médiát gazdasági prér alá helyezni, a médiapiacot manipulálni és az állam tájékoztatási monopóliumának kialakulása irányába terelni, de odacsap a Fidesz körül az elmúlt négy évben megizmosodott média-oligarcháknak is.” (416. old.)

Dessewffy Tibor tényfeltáró újságcikkekre, könyvekre alapozott tanulmánya szerint a tulajdon újraelosztásának az első *Polip*-kötetben dokumentált folyamatai sem álltak le a választások után. A napvilágra került gázügyre hivatkozva megállapítja, hogy nincs változás, „a közpénzek átcsoportosítása [Orbán Viktor – L. M.] saját családjának vagy a közvetlen klientúrának folyamatos” (uo.).

A gazdaság irányításában és a gazdaságpolitikában sem történt jelentős változás (vö. Békesi László: *A maffiaállam gazdaságpolitikája*), és a tanulmányok szerzői nem regisztráltak fordulatot a magyar oktatásügyben (vö. Andor Mihály: *A cselédmentalitás visszaépítése, avagy az orbáni oktatáspolitikája*), a külpolitikában (vö. Ara-Kovács Attila: *Nemzeti diplomácia helyett családi üzlet. Az Orbán-kormány külpolitikája*) és az emlékeztetpolitikában sem (Ungváry Krisztián: „*Egy a tábor egy a zászló*”. *A Fidesz történelemszemlélete*).

ELMÉLET, SZÓKÉSZLET – ELEMZÉSI KERET

A kötetben közreadott tanulmányok kellő alapos-sággal dokumentálják a Magyarországon 2010 óta kormányon levő politikai erők viselkedésének, harcmódojának fontos jellemzőit. A jól megfigyelhető események és folyamatok: a központosítás, az államosítás, az erős állami jelenlét és beavatkozás a gazdaság és a társadalom meghatározó folyamataiba, a médiába. A kirajzolódó következmények: a politikai, gazdasági és kulturális elitcsere, a kormányhoz hű nagy- és kis-tulajdonosok, hivatalnokok, állami alkalmazottak és vezetők támogatása, „helyzetbe hozása”, az együttműködést szabotálók, ellenzők büntetése, kiszorítása a hatalomból, a piacokról. A folyamat visszafordíthatatlanná tételét, gyorsítását szolgálta és szolgálja az „államreform”, értsd a fékek és ellensúlyok rendszerének folyamatos gyengítése, felszámolása.

Adódik a következtetés: már nemcsak épül, de konszolidálódik, berendezkedik a Magyar Bálint által modellezett maffiaállam – amely tudatosan nem követi a totalitárius rendszerek mintáját.

„Nem tudja és nem is kívánja teljesen feladni a látzatot. Az állampolgárok összességének totális [...] mozgósítása helyett a kriminalizálás, az ellehetetlenítés és domesztikálás dinamikus egyensúlyában tartja fenn a pluralizmus látszatát. Nem likvidál, csak – a lojalitás vagy a belenyugvás biztosításához szükséges típusú és mértékű fojtó fogást alkalmaz. Ez áll a vele szemben kritikus személyekre, pártokra, civil szervezetekre, médiára egyaránt.” (Magyar Bálint: *A posztkommunista maffiaállam rendszerkép-ző sajátossága*, 40. old.)

A kötetben közreadott tanulmányokban szereplő leírások és más megfigyelhető jelenségek bemutatása azonban – akarva-akaratlan – eltérő következtetésekre, a folyamatok másfajta értelmezésére és a gondosan felépített mezoelmélet bírálatára is módot ad.

A RENDSZER (ÉS AZ ELMÉLET) HATÁRAI

A második kötetben sem találunk nemzetközi összehasonlítást, nem tudjuk, hogy a volt szocialista országokban vagy azok egy részében megfigyelhetők-e, és ha igen, milyen szerkezetben a maffiaállam Magyar Bálint által leírt jellemzői. Csupán egy befejezett és egy elkezdett magyarországi kormányzati ciklus eseményei és folyamatai adják a legfontosabb tapasztalati teret és időt az elméletalkotáshoz.

A 2010 utáni hazai térben és időben sem csak radikális változások zajlottak. Több esetben a technikai-gazdasági feltételek által meghatározott, erősen behatárolt fontos döntések jelezték a *folyamatosság, a legfeljebb részleges változások* súlyát. Deák András György kitűnő esettanulmánya a paksi bővítésről például jól mutatja, hogy a kényszerből vagy előnyök reményében vállalt örökség (a folyamatosság) nem idegen a múltat végképp eltörölni készülő jelenlegi hatalomtól.

Nemcsak azért, mert Paks nukleáris erőművének története több évtizeddel ezelőtt kezdődött, és az örökölt technika és humán tőke (az orosz-szovjet berendezések és a működtetésükre kiképzett munkaerő) kiváltása igen sokba kerülne. Az új blokkok építése mellett szól az is, hogy az alternatív technológiák „egyelőre nem versenyképesek”, noha a tanulmány részletesen bemutatja a nukleáris technológia hátrányait és veszélyeit is. Fontos tényező – és ellentmond a mindenható maffiaállam logikájának –, hogy ebben az esetben nem sikerült egymással szemben kijátszani a versenyző szakpolitikai elképzeléseket és szakmai lobbikat, nem úgy, mint a nagy agrárvállalkozók világában (vö. Juhász Pál: *Politika és versenyképesség a magyar agrárgazdaságban*) vagy az oktatás- és az egészségügyben. Itt a fő kérdésekben sok évtizede egységes a szakma befolyásos része. „A paksi bővítés egyik fundamentális hiányossága, hogy még szakpolitikai szinten is kizárták az alternatív megoldások tervezését. Az energiapolitikában a témát a »csak Paks« érvrendszer határozta meg.” (279. old.) A beruházástól kutatási, fejlesztési és foglalkoztatási előnyöket remélő szakma meghatározó részével kötött informális megállapodás a hatalomnak sem előnytelen:

„A nemzeti tulajdonosi osztály kiépítése [...] rendkívül drága, főleg ha kellően nagy számban kívánjuk annak képviselőit »előállítani«. Egy ilyen helyzetben a kezdeti fázisban kiváltképp – rengeteg tőkére van szükség. Nyilvánvaló az a tény, hogy az ebből fakadó adósság társadalmasítható, másodlagossá teszi az azzal járó negatív kockázatokat.” (286. old.)

Az előbbi történet nem egyedi. A hatalom, ha erős gazdasági-társadalmi szereplőkkel vagy jól szervezett társadalmi csoportokkal találkozik, hajlandó, esetleg törekszik is a megállapodásra. Például félszáznál több úgynevezett stratégiai megállapodást kötött a Magyarországon működő nagy- és közepes vállalatokkal. Nincs átfogó képünk arról, hogy mi is áll ezek-

ben a dokumentumokban, kölcsönösen mit vállalnak a felek. Amint az RTL-klubot, néhány nagyobb bankot, majd a nagy multinacionális kereskedőláncokat nehéz helyzetbe hozó szabályozások története mutatja, ha érdekei úgy kívánják, az állam erőből módosítja, semmisnek tekinti ezeket a megállapodásokat. Nem tudunk arról, hogy a szerződésszegést, az egyoldalú „újratervezést” szankció követte volna. A bármikor felrúgható egyezségek így is kijelölik a hatalom tevékenysége és terjeszkedése *pillanatnyi, ám mégis létező határait*, hiszen aligha feltételezhetjük, hogy az állam azért állapodott meg ezekkel az erős szereplőkkel, hogy később felrúgja a szerződéseket – és megsemmisítse a tárgyalásos konfliktuskezelés tereit.

A FENNTARTHATÓSÁG

A nagyvállalatokkal, erős szakmai lobbikkal, szakszervezetekkel így kialakított kapcsolatok esetében a hatalom birtokosai bizonyára azt feltételezték, hogy a bevonható erőforrások tartósan elegendők a gazdasági, a kulturális és a szociális rendszerek működéséhez. Hogy lesz elegendő pénz a fontosnak ítélt területek – például a sport – fejlesztésére, támogatására. Érdekes, hogy ezt az erős feltételezést – *a rendszer fenntarthatóságát* – Magyar Bálint sem kérdőjelezi meg. Pedig több tanulmány szerzője említi, hogy az általa vizsgált alrendszer elérkezett működőképessége határaihoz, kimerítette tartalékait.

A fenntarthatóság esélye szempontjából igen tanulságos a „nagyemenők”, a magyar agrárgazdaságban fontos szerepet betöltő, több ezer hektár földet birtoklók vagy bérlők csoportjának Juhász Pál által bemutatott esete.

„Az általuk megvalósuló agronómiai és üzemgazdasági megújulás, vetőmagtermelés, állattenyésztés, kikísérletezett agrotechnológiai minták teszik lehetővé, hogy a kiélezett nemzetközi versenyben megálljon mezőgazdaságunk termelésének csökkenése. Sőt azt is, hogy a kapcsolódó tevékenységek kiépülésével javuljon az élelmiszer-gazdaság versenyképes foglalkoztatási kapacitása.”

Juhász szerint azt gondolták, hogy „épeszű kormány nem fordulhat ellenük a mezőgazdaság jövőjének kockáztatása nélkül” (Uo.). Az új földforgalmi törvény (bevezetésének történetét Juhász részletesen ismerteti) azonban előírja, hogy „az 1200 hektárnál nagyobb gazdaságok a többletterületre egyáltalán ne kapják meg az alanyi jogon járó földalapú támogatást” (299. old.). Az új szabályozási környezetben

„[a] kiesett földalapú támogatás kárpótlásához hozzájutni valószínűleg feltételekhez kötött pályázatokon, politika által felügyelt tisztségviselők döntése alapján lehet. Az üzenet megint világos: én mondom meg, ki lehet él-állattenyésztő, s kiket próbálok kiszorítani a termelésből.” (Uo.)

„Egy dolog azonban valószínű, a saját megszaporodott gondjaikkal elfoglalt »nagymenők« nem az élelmiszeripar soron következő fejlesztéseit fogják gründolni, és a bizonytalanságot látva a potenciális külső befektetők sem Magyarországon próbálnak meg pozíciókat szerezni a jövőre szabaddá váló európai tejiaccon.” (301. old.)

Másként: *a fenntarthatóságot nemcsak a rendelkezésre álló források mennyisége és megoszlása befolyásolhatja, hanem a szabályozó állam viselkedése miatt romló várakozások is.*

HIÁNYÉRZET

Magyar Bálint modelljében a szereplők tudják, mi a dolguk, viszonyaik világosak, a maffiaállam képes önmagát tartósan reprodukálva, normál üzemmód-

ban működni. A 2010 óta Magyarországon a hatalom birtokosai által összerakott konstrukció bizonytalan határai, nem garantálható fenntarthatósága azonban azt jelzik, hogy esetünkben jelenleg aligha beszélhetünk valamiféle önkorrekcióna képes, önfenntartó rendszerről. A hatalom belső konfliktusai, az újraelosztható javakért, pozícióért folyó mind kiméletlenebb harc is erre utal.

Értékelésünkben figyelembe kell vennünk azonban, hogy a jelenség leírásában és értelmezésében mások sem tartanak sokkal előbbre: „a segítségül hívott elemzési kategóriák igen felületeseek, és a sokszor elképesztően formalizált tudományos apparátus gyakran csak a már meglévő értékítéletek visszamenőleges igazolására szolgál” (? old.) – írja az elméleti keretéről szóló tanulmányában Trencsényi Balázs. □

POLIP-E?

VÁRADI BALÁZS

Magyar Bálint új könyvében korábbi publicisztikai és a maga szerkesztette két *Magyar Polip* kötet tanulságainak beépítésével beszél el a Fidesz 2010-es hatalomra kerülésétől a Simicska-afférig tartó öt év társadalmi, politikai és közpolitikai folyamatainak történetét. A szöveg *egészének* méltányos kritikája a kötet megírásához mérhető bátorságot kívánna meg a recenzenstől, mindenekelőtt pedig annak tisztázását, melyik műfajba tartozik és milyen módszerrel íródott e terjedelmes tanulmány.

Ami a műfajt illeti, a szociológiai szakszavak használata és a lábjegyzetbe került hivatkozások *társadalomtudományos tanulmányt* sejtetnek. Ugyanakkor hiányzik a mégoly kritikai reflexió a hazai politikai folyamatokat elemző művekre és ezen elemzések szaktudományos kereteire – például a demokrácia és a demokratikus konszolidáció elméletére, a poli-

Magyar Bálint:

**A magyar maffiaállam
anatómiája**

Noran Libro, Budapest, 2015.

312 oldal, 2990 Ft

tikai gazdaságtani iskolára, Dahl, Sartori, Przeworski vagy Schmitter írásaira¹ és a vonatkozó hazai szakirodalomra, köztük Enyedi Zsolt, Körösi András, Tóka Gábor cikkeire, Dorothee Bohle és Greskovits Béla könyvére.²

Vagy egy *nagyesszé*t vagy inkább esszéfüzért olvassunk? Azzal nehezen egyeztethető össze a tárgyával szembeni, a bizonyítást megelőző normatív ítéletek sokasága és a kontemplatív műfajhoz nem illő, jól okadatolható („törvényesített rablás”, „a cselekvő alany, a bűncselekményeket elkövető bűnszervezet”) *sistergő gyűlölet*.

Vagy *politikai pamflet* volna a szellemesen alliteráló neologizmusokkal teletűzdelt szöveg? Annak túl hosszú és tudományos – az embernek a XIX. század eleji porosz cenzúratörvény ötlük az eszébe, mely a húsz szerzői ív terjedelmet meghaladó szövegeket mint politikailag értelmetlenül hosszúakat egyszerű-

1 ■ Csak jelzésképp: Robert Dahl: *Democracy and its Critics*. Yale University Press, New Haven, 1989.; Giovanni Sartori: *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham House, Chatham, N. J., 1987.; Adam Przeworski: *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge University Press, New York, 1991.; Philippe C. Schmitter – Terry Lynn Karl: *What Democracy Is... and Is Not*. *Journal of Democracy*, 2 (3): 75–88, 1991.

2 ■ Többek közt: Enyedi Zsolt: *Adversarial politics, civic virtues and party identification in Eastern and Western Europe*. In: J. Bartle – P. Bellucci (eds.): *Political parties and partisanship: social*

identity and individual attitudes. Routledge, London, 2009. 246–284. old.; Körösi András: *A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltathatóságra*. In: Boda Zsolt – Körösi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – Új Mandátum, Bp., 2012. 284–309. old.; Tóka Gábor: *Vezérek passzív csodálói: a magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban*. In: Karácsony Gergely (szerk.): *Parlament választás 2006. Választáskutatás*, Bp., 2006.; Dorothee Bohle – Béla Greskovits: *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Cornell University Press, Ithaca–London, 2012.